

UOT 323.28

SURIYA BÖHRANI VƏ BEYNƏLXALQ TERRORİZM

Rəşad ALIYEV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 19 sentyabr 2024; çapa qəbul edilmişdir: 31 oktyabr 2024; online-da çap edilmişdir: 11 dekabr 2024.

Received: 19th of September, 2024; accepted: 31th of October, 2024; published online: 11th of December, 2024.

Açar sözlər: *beynəlxalq təhlükəsizlik, vətəndaş müharibəsi, münaqişə, böhran, terrorizm*

Giriş

Müasir şəraitdə terrorizm bəşəriyyət üçün global problemə çevrilərək daimi sabitliyin pozulması təhlükəsi yaratmışdır. Suriyanın işğal olunmuş ərazilərində terrorizm və islam ekstremizminin artması xüsusi narahatlıq doğurur. Yaxın Şərqdə radikal islam qruplarının fəallaşması və bütün dünya birliyi üçün fundamentalistlərin yaratdığı terror infrastrukturunun nəzarətsizliyi, dini fanatizmin rolunun güclənməsi, terror aktlarının kəskin artması kimi ağır nəticələrə səbəb olmuşdur. Yaxın Şərqdə İslam fundamentalizmi və terrorizm beynəlxalq siyasətin fenomeninə çevrilmişdir. Terrorçular öz fəaliyyətlərini dünya ictimai rəyinin onların problemlərinə biganəliyi, eləcə də terrorun effektivliyi ilə əsaslandıraraq, öz milli və sosial bazalarını fəal şəkildə genişləndirirlər.

Suriyadakı böhran və bununla bağlı radikalizmin artması və beynəlxalq terror təşkilatının görünməmiş dərəcədə güclənməsi cihadçılara qarşı beynəlxalq hüquqa əsaslanan vahid, kollektiv strategiyanın işlənilməsi hazırlanması zərurəti ilə bağlı məsələləri kəskinləşdirdi. Rusiya Suriyada münaqişə başlayandan bəri daim Suriya və region üçün əsas təhlükənin terror olduğunu və B.Əsəd hökuməti ilə münasibətlərindən asılı olmayaraq, bütün dövlətlərin birləşməyə ehtiyac olduğunu qeyd etmişdi. B.Əsədi devirmək məqsədinə baş vuran bir çox ölkələr – istər Qərb, istərsə də bəzi regional ölkələr Liviya nümunələri ilə hərəkət edərək rəsmi Dəməşqə qarşı çıxan şübhəli, bəzən də radikal qüvvələrə arxalanırdılar. İş o yerə çatdı ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qərbli üzvləri bloklandı.

Təhlükəsizlik Şurasında Rusiyanın təşəbbüsləri terror cinayətlərinin pislənməsini nəzərdə tuturdu. Bununla belə, “İslam Dövləti” (İŞİD) bölgəsindən “yürüş”, təkfirçilərin vəhşicəsinə edamları, onların yeni ərazilər ələ keçirmələri, kütləvi qırğın silahlara çıxış əldə etmələri, terrorizmin qeyri-qanuni silah ticarəti ilə birləşməsi riskləri və narkotik – bütün bunlar bəzi opponentləri B.Əsədi Suriya istiqamətində siyasətdə terror faktorunun nəzərə alınmasının xeyrinə öz fikirlərini düzəltməyə məcbur etmişdi.

1. Suriya böhranının beynəlxalq təhlükəsizliyə təsiri təhdidləri

Suriyadakı böhran beynəlxalq təhlükəsizliyə çoxölçülü təhdid kimi geniş şəkildə qəbul edilmişdir. Beynəlxalq aləmdə o, humanitar böhran, transmilli terrorizmin yuvası, kütləvi qırğın silahlardan istifadə meydanı və uğursuz dövlət kimi qiymətləndirilir. Bəziləri bunu beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən mülki şəxslərin “müdafiə məsuliyyətindən”

*doktorant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: aliev@yaho.com

<https://doi.org/10.30546/25194011.2024.13.5.0158>

imtina etdiyi dönüş nöqtəsi kimi görürlər. Münaqişənin həlledilməzliyi münaqişələrin həlli və daxili müharibələri həll etmək üçün diplomatiyanın aparılması ilə bağlı düşüncələrə çağırışdır. Münaqişə beynəlxalq ictimaiyyətin necə reaksiya verməsi ilə bağlı nəzəriyyəçilər və praktiklər arasında səs-küylü mübahisələrə səbəb olmuşdur [13].

Suriya böhranında, dövlətin öz vətəndaşlarının təhlükəsizliyinə təhdid ola biləcəyinə dair insan təhlükəsizliyi baxışı çox yaxşı nümunədir. Rejim nümayişçilərə qarşı canlı atəşdən istifadə etdi və bu, növbəti etirazları dayandırmaq əvəzinə, zorakılıq tətbiqini artırdı. Bu eskalasiya şəhər əhalisinə qarşı artilleriya və havadan bombardmanlardan istifadəni, üsyançı ərazilərin seçmə blokadasını və aclığını və ehtimal ki, müxalifət məhəllələrinə qarşı zəhərli qazdan istifadəni əhatə edirdi. Buna baxmayaraq, rejim və onun tərəfdarları baxımından müxalifət Suriyada sabitliyi pozmağa çalışan xarici qüvvələrin agentləri idi. Bu fikrə bir az etibarlılıq vermək üçün kifayət qədər empirik dəlillər var: qiyamı təhrik etməkdə və ya gücləndirməkdə xaricdəki mühacirlərin və internet fəallarının, çox vaxt Qərb tərəfindən maliyyələşdirilən xaricdəki rolu rejimin sui-qəsd anlayışı ilə uyğun gəlirdi. O, yerli müxalifəti xarici düşmənlərlə xəyanət şübhəsi ilə ləkələyərək repressiv zorakılığa əl atmağa haqq qazandırır. Qətrənin “Əl-Cəzirə” kanalı qəsdən üsyanı təşviq etdi və Körfəz maliyyəçiləri üsyanı hərbişəndirmək üçün çoxlu miqdarda silah və pul verdilər [8]. Suriya bir tərəfdə Türkiyə və Körfəz Əməkdaşlıq Şurası (KƏŞ), digər tərəfdə İran, hər biri regional güc balansını və öz təhlükəsizliyini təhlükə altında hiss edən rəqib dövlətlər arasında regional güc mübarizəsinin döyüş meydanına çevrildi. Müxalifətin Qərb və Körfəz ölkələrinin maliyyələşdirilməsi, silahlandırılması və Türkiyənin üsyançılar üçün təmin etdiyi təhlükəsiz sığınacaq da münaqişənin hərbişəndirilməsinə şərait yaratmışdır. Əvvəlcə insan təhlükəsizliyi problemi olan məsələ həm də dövlətlərarası problemə çevrildi.

Suriya münaqişəsinə kənardan müdaxilə perspektivi əvvəldən yaranmışdı. Suriya böhranı liberallar və suriyalı müxalifətçilər tərəfindən Qorunma Məsuliyyəti doktrinasını təmin etmək məsuliyyətinin uğursuzluğu kimi qəbul edilir [6]. Bununla belə, paradoksal olaraq, məhz bu doktrina Suriyada şiddətli münaqişənin faktiki olaraq həvəsləndirilməsində və artırılmasında rol oynamışdır. Kənardan hərbi müdaxilənin mümkünlüyü əvvəldən həm müxalifət, həm də rejim strategiyalarını formalaşdırdı. Rejim əleyhdarı fəallar, o cümlədən qiyamın başlanmasında və beynəlmilləşdirilməsində mühüm rol oynamış suriyalı mühacirlər başa düşürdülər ki, onlar rejimə qarşı repressiv seçimlərinə təsirli xarici məhdudiyətlər olmadan və Qərbin fəal müdaxiləsi olmadan qalib gələ bilməyəcəklər. Müxalifətin, xüsusən də xarici internet fəallarının qan tökülməsini sistemətik şəkildə şişirtməyi və Qərb və Körfəzə məxsus mətbuatda istəklilə tərəfdarlar tapdığı barədə məlumatlar var idi [12]. Liviyaya əvvəlki müdaxilə etirazçıları Əsədin oxşar müdaxilədən qaçmaq üçün repressiyaları cilovlamalı olacağı gözləntiləri ilə rejimlə qarşıdurmalarını artırmağa təşviq etməkdə böyük rol oynayır. Həqiqətən də, rejim zorakılığını beynəlxalq müdaxiləyə səbəb olmayacaq hədlər daxilində tənzimləməyə çalışır. 2011-ci ilin ortalarında Liviyada olduğu kimi müdaxilə etmək üçün istifadə oluna biləcək ərazilərə nəzarəti itirməmək üçün müqaviməti tez bir zamanda qırmaq ehtiyacı hiss etdi. Məlum oldu ki, əvvəlcə Qərbin açıq hərbi müdaxilə planı yox idi. Misir və Tunis rejimləri kimi Qərbdən asılı olmayan Suriya rejimi də müxaliflərə qarşı zorakılığın qarşısını almaq üçün xarici yardıma ehtiyac duymurdu. Qərbin rejimə qarşı sanksiyaları Suriyanı neft gəlirlərindən məhrum etmək məqsədi daşıyırdı ki, bu da, həqiqətən də Suriya dövlətinin zəifləməsi və onun əhaliyə əsas xidmətləri göstərmək qabiliyyətinin zəiflədilməsi üçün vacib addım idi [7]. Qərb siyasətçilərinin hərbi müdaxilə üçün çağırışları və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin (ICC) imicini yüksəltməsi ilə, rejimin daxili nüvəsi başa düşdü ki, onlar üçün geriyyə yol yoxdur, onlar bir yerdə qalmalı və sağ qalmaq üçün, “təhlükəsizlikdən hərbi həll yoluna” qədər, lazım olan hər şeyi etməlidirlər. Bununla belə, Qərbin rejimə qarşı

təhdidləri etirazçıları ruhlandırır da, boş idi və beləliklə, vəziyyəti daha da pisləşdirdi.

Əbu Bəkr əl-Bağdadi İraq və Suriyanın işğal olunmuş ərazilərində 1-2 milyon əhali olan İslam Dövlətini (İD) yaratmağa başladı. İŞİD-in əsas işğalları 2014-cü ildə olmuşdu. 2014-cü ilin yanvarında terrorçular İraqda Mosulu ələ keçirərək Bağdada hücum etmişdilər. Suriyada Rakkanı ələ keçirərək Hələbə, Suriya ilə Türkiyə sərhədinə çatmışdılar. 2014-cü ilin sonuna onların nəzarət etdikləri ərazinin ümumi sahəsi 40 ilə 90 min kv. kilometr arasında dəyişirdi. 10 milyona yaxın dinc sakinin işğal olunduğu İraq ərazisinin 40%-ni ələ keçirmişdilər. 2014-cü ildə CNN İslam Dövlətinin illik büdcəsini 2 milyard dollar hesablasa da, islamçıların büdcəsini dolduran əsas mənbə olan neft satışları sonrakı illərdə azalmağa başlamışdı. 2015-ci ildə terrorçular neft satışından cəmi 500 milyon dollar, 2016-cı ildə isə daha az – 260 milyon dollar qazana bildilər. 2015-ci ilin birinci yarısında İD İraqda zəbt etdiyi ərazilərin 9,4%-ni itirdi. 2016-cı ilin yanvar ayında İŞİD, 70 min kv.km-dən çox əraziyə nəzarət edirdi. Bu terrorçu qruplaşma, İraq və Suriya ərazisində və ilin sonuna qədər fəth etdiyi ərazinin 14%-ni itirmişdi. Onların hakimiyyəti altında 6 milyona yaxın dinc sakin var idi. 2017-ci ilin aprelində İraq hökuməti bəyan etdi ki, İD, ölkə ərazisinin 7%-dən çox olmayan 30 min kv.km-dən az əraziyə nəzarət edir. Suriya ərazisi də tədricən terrorçuların əlindən azad edildi [5, s. 57]. Rusiya Hərbi Hava Qüvvələri xidmətinin məlumatına görə, 2016-cı ildə İslam Dövləti Suriya və İraq ərazilərinin ¼-nə (təxminən 18 min kv. km) nəzarəti itirmişdir və 2017-ci ilin əvvəlinə 60,4 min kv. km əraziyə nəzarət edirdi [4, s. 28].

Bununla belə, terror təhlükəsinə qarşı birgə mübarizə aparmaq üçün hələ də bir sıra mühüm addımların atılması lazımdır. Bunlar, ilk növbədə, ABŞ tərəfindən edilməlidir. Məsələ burasındadır ki, terrorizmə qarşı mübarizə ilə bağlı qərarların hazırlanması üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasında əməkdaşlığa hazır olduğunu nümayiş etdirən Vaşinqton bu məsələyə birtərəfli yanaşma nümayiş etdirirdi. ABŞ-ın Suriyada məqsədi, ilk növbədə, Əsəd rejimini devirmək olaraq qalır. Suriyada terrorizmlə mübarizədə amerikalılar bu təhlükə ilə üz-üzə qalan Suriya hökuməti ilə əməkdaşlıq etmək istəməzlər. Vaşinqton Suriya Hərbi Hava Qüvvələrini təkfirçilərlə mübarizədə qanuni müttəfiq kimi tanımaq əvəzinə (İraq modelinə uyğun olaraq) elan etdi ki, B.Əsəd cihadçılarla mübarizədə tərəfdaş sayıla bilməz və o, “getməlidir”. Üstəlik, ABŞ-da terrorizmə qarşı addımlar üzərində düşünərkən, bu mübarizənin heç bir halda rəsmi Dəməşqin mövqelərinin möhkəmlənməsinə töhfə verməməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Vaşinqtonun düşüncə tərzini amerikalı politoloq F.Fukuyamanın ifadəsi yaxşı təsvir edir, o yazırdı: “Əgər bu, B.Əsədin bütün Suriya üzərində nəzarəti bərpa etməsinə imkan verərsə, biz mütləq İslam Dövlətinin məhv edilməsini istəmirik” [9]. Dar siyasi səbəblərdən ABŞ ən böyük regional oyunçu olan İrani bu sahədə əməkdaşlığa cəlb etmək istəmir. Xatırladaq ki, 2014-cü ilin sentyabrında “İslam Dövləti”nin elan etdiyi “xilafət”in bir hissəsi olmasına baxmayaraq, nə Suriya, nə də İran İraqda Sülh və Təhlükəsizlik üzrə Paris Konfransına dəvət edilməmişdilər və orada İŞİD-lə mübarizə yollarını müzakirə etmişdilər. Baxmayaraq ki, İŞİD Suriyanın Rakka şəhərini öz dövlətinin “paytaxtı” elan etmişdir. Beləliklə, Vaşinqtonun özü ideoloji yanaşmasına görə terrorçularla mübarizə imkanları arsenalını yoxsullaşdırır, dövlətləri bu mövzuda əməkdaşlıqdan geri çəkir, bunsuz cihadçılara qarşı effektiv mübarizəni təşkil etmək mümkün deyil.

“Mötədil yaraqlılar” Vaşinqton tərəfindən öyrədilmiş və təchiz edilmiş qrupların ya təsir dairələri və resursları uğrunda mübarizəyə qoşulacaq başqa bir cihadçı qütbü təşkil edəcəkləri, ya da İŞİD kimi daha yaxşı müavinətlər alan artıq fəaliyyət göstərən terrorçu qruplara qoşulacaqları olacaqdı. Bunu radikalın dəfələrlə “mötədillərdən” amerikalılar tərəfindən verilən silahları, o cümlədən tank əleyhinə sistemləri, piyada döyüş maşınları və tankları ələ keçirməsi də təsdiqləyir [1]. Və 2015-ci ilin yazında İdlibdə Vaşinqton tərəfindən bəslənən Hərəkət Həzm hərəkəti terrorçu Cəbhət ən-Nusra [1] ilə

atəşkəs və müttəfiqlik müqaviləsi bağladı. Nəticədə Qərb özünün yaratdığı “canavar”la mübarizə aparmağa məcbur oldu. Lakin “beynəlxalq humanitar hüquqa hörmət edən və Qərbin liberal dəyərlərini paylaşan” yaraqlıların yetişdirilməsi Vaşinqtonun terrorizmlə mübarizə strategiyasının yalnız bir hissəsidir. İkinci blok ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi koalisiya tərəfindən həyata keçirilən Suriyada İŞİD mövqelərinin bombalanmasıdır və bu zaman BMT-nin insan haqları strukturlarına görə mülki şəxslər həlak olur [14]. Cihadçılara qarşı təbii müttəfiqi ilə – Suriya hökuməti ilə əməkdaşlıq etmək və onların hərəkətlərini təsdiqləmək üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasına getmək istəməyən amerikalılar “köhnə üsulla” getdilər – müvəqqəti “müttəfiq” yaratdılar. Maraqlananların koalisiyası” və əməliyyatlarının “kollektiv” mahiyyəti arxasında gizlənərək, Suriyadakı İŞİD mövqelərini bombalamağa başladılar. Amerika rəsmilərinin özlərinin də etiraf etdiyi kimi, terrorçular bombardmanlara kiçik qruplara bölünmək və sıx məskunlaşan ərazilərə dağılmaq kimi təsirli taktikalarla cavab verməyi öyrəndilər. Bu, xüsusilə, 2015-ci ilin iyununda Cenevrə Təhlükəsizlik Siyasəti Mərkəzində keçirilən brifinq zamanı ABŞ dövlət katibinin mülki təhlükəsizlik, demokratiya və insan haqları üzrə müavini S.Sivel tərəfindən bildirilmişdir [13].

Terrorizmlə mübarizə səylərinə təcili ehtiyac olduğunu heç bir şəkildə mübahisə etmədən aşağıdakıları qeyd etmək lazımdır:

Bu sahədə tədbirlər beynəlxalq hüquqa əsaslanarsa, həqiqətən də səmərəli olar. Terrorla mübarizəni geosiyasi istəklərə tabe etdirmək yanlışdır və əks nəticə verir. Bu, yalnız artan xaos və nizamsızlığa və region üçün yeni təhlükələrin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Terrorizmlə mübarizə ümumi strategiya əsasında qurulmalıdır, xüsusən də bunun üçün bütün mexanizmlər, ilk növbədə BMT-nin himayəsi altında işlənib hazırlanmış mexanizmlər mövcuddur.

Koalisiyanın hərəkətlərinin digər təhlükəli nəticəsi isə beynəlxalq cihadçı hərəkətin hücumlarına reaksiyadır. Buradakı tendensiyalar həyəcan verici deyil. İŞİD-in bombalanması qlobal cihad hərəkəti tərəfindən qruplaşmaya münasibətin müəyyən qədər yumşaldılmasına səbəb oldu. Son vaxtlara qədər döyüşən Əl-Qaidə Cəbhət ən-Nusra ilə İŞİD-in barışıq perspektivləri ortaya çıxmışdı [11]. Radikal islamçılığın bir sıra nüfuzlu ideoloqları artıq müvafiq təşəbbüslə çıxış etmişdilər. Onların fikrincə, Suriya və İraqda cihadçılara zərbə endirən ABŞ-ın başçılıq etdiyi “səlibçilər” ayrı bir qrup deyil, İslama qarşı yönəlmiş əməllər törədirlər. “Qırx ölkə bir araya gələrək bir yerə toplaşdığı halda, fikir ayrılıqlarını bir kənara qoymaq lazımdır” [3]. Yəni bombardmanlar mahiyyətcə cihadçıları vətəndaş qarşudürməsini aradan qaldırmağa və anti-Qərb platformasında birləşməyə stimullaşdırdı. Üstəlik, söhbət təkcə Suriya və İraqda fəaliyyət göstərən terrorçu qruplaşmalardan getmir. Cəbhət ən-Nusra ilə İslam Dövlətinin barışdırılması təşəbbüsü həm Şimali Afrikada, həm də Ərəbistan yarımadasında dəstəklənmişdi. İslam Məğribində əl-Qaidə və Ərəbistan Yarımadasındakı əl-Qaidə qrupları “Küfr fəslisi” adlı birgə bəyanat yayaraq, cihadçıları ortaq düşmənləri olan Vaşinqtona qarşı birləşməyə çağırırdı. Onların fikrincə, ABŞ bilərəkdən əl-Qaidə və İŞİD-i bir-birinə qarşı qoyur. Malidən olan Ənsar əd-Dine qrupu isə İŞİD və digər cihadçı qruplar arasında atəşkəsə nəzarət etmək üçün müşahidəçilər yerləşdirməyi təklif etdi [3]. İŞİD və əl-Qaidə arasında münasibətlər mürəkkəb olmuşdur. İslam Dövləti bir sıra səbəblərə görə sürətlə populyarlıq qazandı. Birincisi, onun çoxsaylı tərəfdarları onun “xilafət” yaratmağın mümkün olduğunu əməldə göstərə bilməsi ilə təmin edilmişdi. İkincisi, siyasi və dini amillər rol oynayır: İraq və Suriyada bəzi yerli sünni klanları İŞİD-dən olan sələfiləri dəstəkləyir, ölkələrin rəhbərliyində şiə (ələvi) hökumranlığına qarşı çıxır. Əfqanıstan və Pakistanda yerləşən və ilk növbədə bu bölgələrə arxalanan əl-Qaidə döyüşçülərinin azlıq və autsayder olduğu bu dövlətlərin etnik xüsusiyyətlərini və klan xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır.

2. Terrorizm mutasiyaya uğramışdır

Əhalini qorxutmaq və əcnəbiləri “cəzalandırmaq” üçün çox vaxt tək terrorçular tərəfindən həyata keçirilən birdəfəlik hərəkətlərin taktikasından o, bütün atributlara malik dövlət qurmaqla aydın şəkildə qurulmuş islamçı totalitarizm konsepsiyasına keçdi. “Yeni” terrorizm regionda dövlətçiliyə meydan oxuyur, milli suverenlik strukturunu sındırır və Yaxın Şərq ölkələrinin milli kimliyini aşındırır [2]. Bundan başqa, terrorizmin beynəlxalq mütəşəkkil cinayətkarlıqla, ilk növbədə qeyri-qanuni silah ticarəti və narkotiklərlə birləşməsi tendensiyası müşahidə olunur.

Terrorizm Qərbin İraq və Liviyaya müdaxiləsi və Suriyada sabitliyin pozulması nəticəsində əlavə təkan aldı. Cihadçıların birləşməsi yeni, son dərəcə gəlirli kriminal sahələrin inkişafının onlara verdiyi maliyyə “bağlanması” və özünü təmin etmək sayəsində potensiallarını gücləndirməyə kömək edir. Kütləvi qırğın silahlarının qeyri-dövlət subyektlərinin, o cümlədən terrorçuların əlinə keçməsi riski də var ki, bu gün onların içərisində lazımı təhsilə malik çoxlu iraqılı var. Nəticələri fəlakətli ola bilər. Qorxu prinsipləri və ən sərt nizam-intizam əsasında qurulan, həmçinin sponsorlardan (neft, silah, narkotik və s.) asılı olmayaraq fasiləsiz maliyyə ilə təmin edilən belə bir xilafətin həyatda olacağı faktiki olaraq heç bir şübhə doğurmurdu.

İslam Dövlətinin Suriya və İraqda hərbi məğlubiyyəti Yaxın Şərqdə İŞİD və digər terror qruplaşmalarını ruhlandırان ideologiyanın yox olmasına səbəb olmadı. “əl-Qaidə” heç yerdə yoxa çıxmamışdır, dəyişən şəraitə uyğunlaşa bilir və müxtəlif ölkələrdə müxtəlif adlar altında özünü göstərir [4, s. 29-30]. İŞİD və əl-Qaidə arasında ideoloji oxşarlıqlara baxmayaraq, eyni məkanda rəqabət apardıqları üçün asan və bəzən ziddiyyətli münasibətləri olmamışdır. Təqaüddə olan amerikalı general D.Petreus hətta İŞİD-ə qarşı mübarizədə əl-Qaidədən istifadə etmək-adlı “parlaq bir fikir” ifadə etdi. Amma adıçəkilən təşkilatlara mənsub terrorçu silahlılar arasında heç bir prinsiplial fərq yoxdur. Əgər yaxın keçmişdə “əl-Qaidə” tərəfdarları kütləvi şəkildə İslam Dövlətinə qoşulurdularsa, bu gün əks proses müşahidə olunur. İraq və Suriyanı tərk edərək vətənlərinə qayıdan yaraqlılar, çox güman ki, yerli əl-Qaidə strukturlarının sıralarına qoşula bilərlər. İslam Dövləti terror təşkilatı kimi tam məğlubiyyətə uğramamışdır. İraq və Suriyada hələ də İŞİD-in nəzarətində qalan yerlər vardır. Bundan başqa, İŞİD Yaxın Şərq regionunda kvazi-dövlət strukturları yaradaraq, eyni zamanda dünyanın digər bölgələrində də terror şəbəkəsi qururdu. Rusiya Federasiyası və bir sıra digər dövlətlərin səyləri İŞİD-in silahlı strukturlarının darmadağın edilməsinə yönəldiyi halda, onun yaraqlıları Suriya və İraq ərazisindən uzaqlarda terror aktları hazırlayıb həyata keçirirdilər. Bu gün bu təşkilatın minlərlə tərəfdarı daimi yaşayış yerlərinə qayıtdıqda belə aksiyaların sayının artması təhlükəsi artır. Dövlət institutlarının zəiflədiyi və ya məhv edildiyi Yaxın Şərq məkanlarında İŞİD-in “əraziləşdirmə” üçün yeni cəhdlər edə biləcəyini istisna etmək olmaz. “Xilafət müharibədə” araşdırmasının müəllifi A.Haşim belə yerlər kimi üç ölkənin adını çəkir: Liviya, Yəmən və Somali [10, s.134]. Yaxın Şərqdəki siyasi prosesləri unutmamalıyıq ki, taliban etnik olaraq ilk növbədə puştun təşkilatıdır və puştunlar Əfqanıstan əhalisinin cəmi 40%-ni təşkil edir. Əfqanıstanda xarici hərbi mövcudluğun azalması və Kabildə rəsmi gücün aşkar zəifləməsi ilə İŞİD-in bu ölkədə fəaliyyətini gücləndirmək imkanları artır. Əhalisinin əksəriyyəti qeyri-puştunlardan ibarət olan Əfqanıstanın şimal bölgələri birbaşa postsovet Orta Asiyasına bitişikdir. Bu inkişaf İŞİD Suriyada yerləşdiyi vaxtdan daha ciddi və real təhlükəyə çevrilə bilər.

Nəticə

Bütövlükdə Yaxın Şərqdə terror təhlükəsinin davam etməsi terrorizmi doğuran əsas səbəblərin aradan qaldırılmaması ilə bağlıdır. Xüsusilə, Fələstin problemi ilə yanaşı, kürd

problemini də əhatə edən Yaxın Şərqi regionunun uzun müddətdir davam edən etnosiyası problemləri həllini tapmamışdır. İŞİD-in fəaliyyət göstərdiyi və fəaliyyətini davam etdirdiyi ərazilərə gəlincə, islam ekstremizminə qarşı mübarizə üzrə rusiyalı ekspert A.Yaşlavskinin fikri düzgündür, o qeyd edir: “Terrorçularla effektiv mübarizə aparmaq üçün Suriya və İraqda İŞİD yaraqlılarına qarşı hərbi zərbələri davam etdirmək lazımdır. Eyni zamanda, İD-dən azad edilmiş zonalarda cihadçıların qisasının qarşısını alacaq şəraitin yaradılması az əhəmiyyət kəsb etmir. Antiekstremist fəaliyyətlə məşğul olan qüvvələr qruplaşmanın potensial tərəfdarlarının sayını minimuma endirmək üçün ekstremist təbliğatla mübarizəni fəal şəkildə davam etdirməlidir” [5, s. 63]. Unutmaq olmaz ki, bu gün belə tərəfdarlar Yaxın Şərqdən çox-çox kənarında mövcuddur. Fransız islam alimi O.Royun qeyd etdiyi kimi, islam radikalizminin yayılması üçün zəmin Qərbdə yaşayan müsəlman ölkələrindən olan gənc miqrant nəsilidir. Doğma milli torpaqdan qopub tam inteqrasiya oluna bilməyənlərdir, yeni sosial mühitdə “fövqəlmilli birliyə, müsəlman ümmətinə yönəlmiş” radikal İslam ideyalarını həvəslə qəbul edirlər [15, s. 63]. İŞİD döyüşçülərinin əhəmiyyətli hissəsinin Qərbi Avropa ölkələrinin vətəndaşları olması təəccüblü deyil.

Beləliklə, bu gün terrorçuların Yaxın Şərqdə və ya dünyanın hər hansı digər regionunda fəaliyyət göstərməsindən asılı olmayaraq, təhlükə yaranan transmilli fenomenə çevrildiyi üçün terrorun yaratdığı təhlükənin yüksək dərəcəsini dərk etmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Александров А.И. О развитии ситуации в Сирии // Институт Ближнего Востока. (<http://www.iimes.ru/?p=16433&ysclid=m1b8vhzwdw467358542>).
2. Ахмедов В.М. Иран и «Исламское государство»: диалектика взаимоотношений. // Институт Ближнего Востока. (<http://www.iimes.ru/?p=22511&ysclid=m1b8tcvmqn72358843>).
3. Шалдонский Д.Д. О возможном примирении между «Исламским государством» и аффилированными с «Аль-каидой» группировками. // Институт Ближнего Востока. (<http://www.iimes.ru/?p=22539&ysclid=m1b8x33h2f315179423>).
4. Яшлавский А. Аль-Каида: старое зло в новом обличье // Мировая экономика и международные отношения. 2017, №7, с.27-34.
5. Яшлавский А. После “халифата”: какое будущее ждет ИГИЛ? // Мировая экономика и международные отношения. 2018, №12, с. 55-63.
6. Adams S. Failure to Protect: Syria and the UN Security Council // Global Centre for the Responsibility to Protect, Occasional Papers Series. 2015, No5, (http://www.globalr2p.org/media/files/syriapaper_final.pdf).
7. Bahrami N. and Trita Parsi. Blunt Instrument: Sanctions Don't Promote Democratic Change Boston Review, 2012, February 6. (<http://bostonreview.net/natash-bahrami-trita-parsi-iran-sanction>).
8. Dickinson E. The Case against Qatar. 2014, Foreignpolicy.com. (http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/09/30/the_case_against_qatar_fun_ding_extremists_sala_fi_syria_uae_jihad_muslim_brotherhood_taliban).
9. Fukuyama F. Friendless Obama Needs Middle Eastern Allies Of Convenience. // Financial Times. 2014, 24, September. (<https://www.ft.com/content/ec1deb3e-3f5b-11e4-984b-00144feabdc0>).
10. Hashim A. The Caliphate At War, Operational Realities and Innovations of the Islamic State // New York: Oxford University Press, 2018, 31(1), p. 133-135. January 2020 Journal of Islamic Studies. (<https://musingsoniraq.blogspot.com/2019/05/review-caliphate-at-war-operational.html>).
11. Interview with Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou – the links between Al-Qaeda and the Islamic State. 25/06/2015. (<http://www.lesclesdumoyenorient.com/Interview-withMohammadMahmoud.html>).

12. Joya A. Syria and the Arab Spring: The Evolution of the Conflict and the Role of Domestic External and Factors. Ortadoğu Etütleri, July 2012, No. 1, p. 241-243.
13. Kaldor M. What to do in Syria? 2013, 10 September.
(// <https://www.opendemocracy.net/mary-kaldor/what-to-do-in-syria>).
14. Parker J.W. Putin's Syrian Gambit: Sharper Elbows, Bigger Footprint, Stickier Wicket. Washington. D.C.: National Defense University Press, 2017.
(//<https://inss.ndu.edu/Media/News/Article/1239403/putins-syriangambit-sharper-elbows-bigger-footprint-stickier-wicket/>).
15. Roy O. Euroislam: The Jihad Within? // The National Interest, 2003, p.63-74.

Резюме

Рашид Алиев

Сирийский кризис и международный терроризм

Ближний Восток – это пересечение трех континентов, где наследие великих цивилизаций тесно связано с политическими, экономическими, религиозными и военными проблемами современности. Специфика геополитической ситуации сирийского конфликта придает особую актуальность проблемам национальной безопасности государств и народов, непосредственно входящих в его сферу, а также всего региона. Последние события – вспышка насилия в Сирии, от которого пострадало мирное население, активное применение оружия сторонами конфликта, общая эскалация ситуации - еще раз подтвердили, что Ближний Восток остается состоянием постоянной нестабильности. , и нет никаких гарантий мира и безопасности для расположенных там государств.

В современных условиях терроризм стал глобальной проблемой для человечества и создал угрозу перманентной нестабильности. Особую обеспокоенность вызывает рост терроризма и исламского экстремизма на оккупированных территориях Сирии. Активизация радикальных исламских группировок на Ближнем Востоке и бесконтрольность созданной фундаменталистами террористической инфраструктуры, усиление роли религиозного фанатизма, резкий рост террористических актов привели к серьезным последствиям для всего мирового сообщества. На Ближнем Востоке исламский фундаментализм и терроризм стали явлением международной политики. Террористы активно расширяют свою национальную и социальную базу, основывая свою деятельность на безразличии мирового общественного мнения к их проблемам, а также на эффективности терроризма.

Кризис в Сирии и связанный с ним рост радикализма и беспрецедентное усиление международной террористической организации еще больше обострили вопросы, связанные с необходимостью разработки единой основанной на международном праве коллективной стратегии против джихадистов. С самого начала конфликта в Сирии Россия всегда заявляла, что главной угрозой для Сирии и региона является терроризм, и все государства должны объединиться, независимо от их отношений с правительством Асада. Многие страны, пытающиеся свергнуть Б. Асада – будь то на Западе или некоторые страны региона – последовали примеру Ливии и сделали ставку на сомнительные, а порой и радикальные силы, противостоявшие официальному Дамаску.

Ключевые слова: *международная безопасность, гражданская война, конфликты, кризисы, терроризм*

Summary

Rashad Aliyev

Syrian Crisis and International Terrorism

The Middle East is the intersection of three continents, where the legacy of great civilizations is closely connected with the political, economic, religious and military problems of our time. The specificity of the geopolitical situation of the Syrian conflict gives special relevance to the problems of the national security of the states and nations that are directly included in its sphere, as well as the entire region. The latest events - the outbreak of violence in Syria, from which the civilian population suffered, the active use of weapons by the parties to the conflict, the general escalation of the situation - once again confirmed that the Middle East remains a state of constant instability.

In modern conditions, terrorism has become a global problem for mankind and has created a threat

of permanent instability. The growth of terrorism and Islamic extremism in the occupied territories of Syria is of particular concern. The activation of radical Islamic groups in the Middle East and the uncontrolled terrorist infrastructure created by fundamentalists, the strengthening of the role of religious fanaticism, and the sharp rise in terrorist acts have led to serious consequences for the entire world community. In the Middle East, Islamic fundamentalism and terrorism have become a phenomenon of international politics. Terrorists are actively expanding their national and social base, basing their activities on the indifference of world public opinion to their problems, as well as on the effectiveness of terrorism.

The crisis in Syria and the growth of radicalism associated with it and the unprecedented strengthening of the international terrorist organization have further exacerbated the issues related to the need to develop a single collective strategy against jihadists based on international law. From the very beginning of the conflict in Syria, Russia has always stated that the main threat to Syria and the region is terrorism, and all states must unite, regardless of their relationship with the Assad government. Many countries are asking to overthrow B. Assad - be it in the West or some countries of the region - followed the example of Libya and made a bet on the dubious and sometimes radical forces that opposed the official Damascus.

Keywords: *international security, civil war, conflict, crisis, terrorism*

Baş redaktorun müavini s.e.d., prof. İbrahimova Gülzar İsxan qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.